kupas A. Sapiega 1663 m. ant akmens, kur buvęs apsireiškimas, pastatė koplyčią ir ten pakabino Nukryžiuotojo paveikslą. Koplyčiai sunykus 1818 m. S. Giedraitis pastatė naują, didesnę ir panašią į Vilniaus katedrą medinę koplyčią, išstovėjusią iki XX a. pradžios. Šiluvos klebonas P. Jurgaitis 1903 m. pradėjo rūpintis naujos koplyčios statyba, kurios projektą parengė Paryžiuje gyvenęs architektas A. Vivulskis. Minint apsireiškimo 300 metų sukaktį, 1912 m. buvo pašventintas kertinis koplyčios akmuo, bet statyba buvo baigta tik 1924 m. Po II Pasaulinio karo buvo kiek pakeisti koplyčios fasadai.

Šviesolaidinis kabelis į Šiluvos koplyčią iš Jono Pauliaus II gatvės buvo nutiestas uždaru būdu, prastumiant jį po žeme. Šurfai 1–2 buvo iškasti kabelio posūkio vietoje ir prie koplyčios pamatų PV kampo, kur kabelis iškyla į žemės paviršių. Dabartinis žemės paviršius yra lygus, jo H_{abs} yra 153,20–153,26 m, išklotas 50x50x10 cm betoninėmis šaligatvio plytomis. Abiejuose šurfuose užfiksuoti kultūriniai sluoksniai beveik nesiskiria. Po betoninėmis plytomis yra supiltas iki 20 cm storio geltono smėlio sluoksnis, po kuriuo iki 0,95–1,1 m gylio surastas permaišyto smėlio ar priesmėlio sluoksnis. Jame buvo surasti keli paskiri žmonių kojų ir rankų kaulai, kaukolės dalis ir apatinis žandikaulis. Atrodytų, kad koplyčia buvo pastatyta kapinėse, išardant čia buvusius senesnius palaidojimus. Tačiau ar surasti kaulai į smėlio sluoksnį pateko koplyčios statybos metu, ar kasant kapus senų palaidojimų vietose, pasakyti sunku. Galimi nesuardyti palaidojimai yra didesniame nei 1 m gylyje. Žmonių kaulai buvo surinkti ir užpilant šurfą palaidoti jo dugne. Kitų archeologinių radinių tyrinėtose vietose nerasta.

The Šiluva Chapel

Two test pits (a total of 3.5 m^2) were excavated at the site of a bend in the fibre optic cable in the W courtyard of the Šiluva Chapel (Raseiniai District). Isolated human bones were discovered in the mixed soil found in the test pits, which shows that the chapel was built in a cemetery.

Robertas Žukovskis

Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (pranciškonų) bažnyčia Vilniuje

2010 m. spalio–lapkričio mėnesiais APC atliko archeologinius tyrinėjimus Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (pranciškonų) bažnyčios teritorijoje (Vilnius, Trakų g. 9/1).

XIII a. viduryje pranciškonai kartu su dominikonais pasirodė Lietuvoje. Tikresnių žinių esama apie tai, jog pranciškonai įsikūrę tada vadintoje „smiltynės, smėlynės“ vietoje, kuri buvo už miesto. Istoriko J. Jurginio nuomone, „pranciškonų namai“ minimi 1387 m. Jogailos privilegijos akte vyskupui, nusakančiame dovanojamos Vilniaus miesto dalies ribas, buvo ne kas kita, o bažnyčia. R. Firkovičius mano, kad bažnyčia ir vienuolynas buvo įsteigti krikščionybės Lietuvoje įvedimo metu. Vieta, kur įsikūrė pranciškonai, pavadinta smėlyne (*na piaskach*), panašiai kaip ir Krokuvoje stovėjusi Šv. Marijos bažnyčia Smėlynėje. Pranciškonai čia pradėjo statyti didelę mūrinę bažnyčią, kurią pabaigė 1421 m. Prie bažnyčios buvo pastatytas ir vienuolynas. 1533 m. bažnyčia sudegė. Bažnyčios remontas tęsėsi iki 1584 m. Ji buvo atstatyta gotikiniu stiliumi.

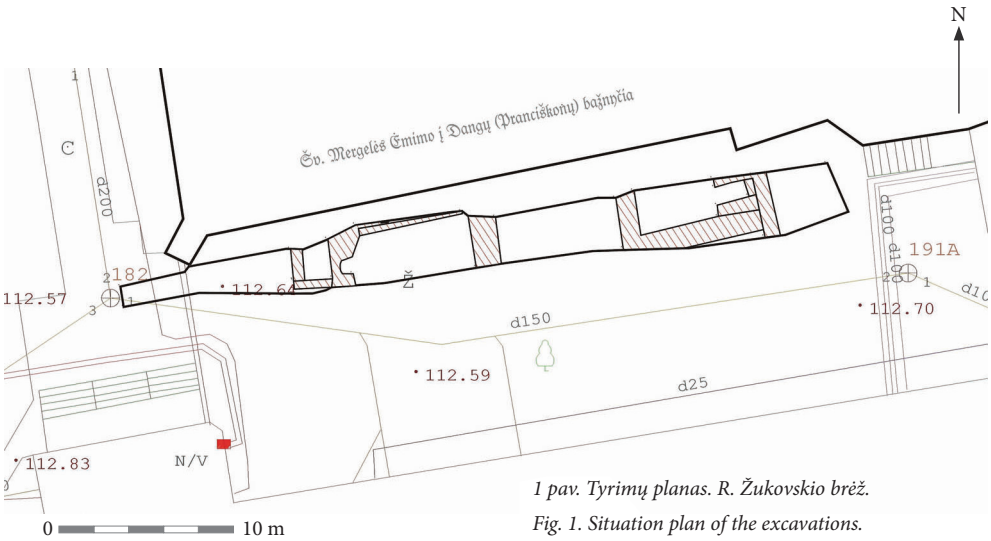

1 pav. Tyrimų planas. R. Žukovskio brėž.

Fig. 1. Situation plan of the excavations.

Dideli gaisrai 1737 ir 1748 m. pavertė bažnyčią ir 1749 m. vienuolyną griuvėsiais. 1773–1780 m. bažnyčia ir vienuolynas buvo atstatyti taip, kokią ją matome šiandien.

1994–1996 m. archeologiniai tyrinėjimai vykdyti bažnyčios viduje ir prie bažnyčios P fasado (vadovai A. Vaicekauskas, S. Sarcevičius). Bendras tyrimų plotas tada siekė 200 m^2. Tyrimų metu aptikti įvairių laikotarpių (XV–XIX a.) grindų lygiai, laidojimo kriptos, griautiniai XVI–XVII a. kapai (*ATL 1994 ir 1995 metais*, V., 1996, p. 224–227; *ATL 1996 ir 1997 metais*, V., 1998, p. 352–355).

2 pav. Koplyčios rūsio R dalis plote 2 su suformuotu nusileidimu žemyn iš V. R. Žukovskio nuotr.

Fig. 2. The entrance and E part of the chapel basement in area 2, as seen from the W.

2010 m. archeologiniai tyrinėjimai vykdyti pusiau uždarame P kieme, tarp bažnyčios P fasado ir vienuolyno Š ir R korpusų. Naujai įrengiamos lietaus nuotekynės, skirtos surinkti lietaus vandenį nuo bažnyčios stogo P šlaito, vietoje kasta 3 m pločio ir apie 40 m ilgio perkasa, padalinta į 5 plotus (1 pav.). Iš viso ištirtas apie 120 m^2 plotas. Tyrimų metu apie 2 m gylyje pradėjo griūti nestabilios perkasos sienelės. Griūčių vietose perkasą teko plėsti, tvirtinti sieneles. Dėl susidariusios pavojingos situacijos tyrimai vykdyti iki projektinio gylio: 1,5 m perkasos R dalyje ir 2,3–2,5 m V dalyje. Plote 2 iškasta iki 3,6 m gylio. Įžemis nepasiektas.

Iki 1–1,5 m gylio stebėtas sujauktos struktūros sluoksnis: juoda ir tamsiai pilka žemė, plytų ir čerpių duženos, kalkių skiedinys, buitinės XIX–XX a. šiukšlės. Jau pačiame paviršiuje buvo aptinkami žmonių kaulai bei

3 pav. Gotikinės koplyčios mūrai plote 2 iš R. R. Žukovskio nuotr.

Fig. 3. The masonry walls of the Gothic chapel in area 2 as seen from the E.

jų fragmentai. Surinkti kaulai priklausė ne mažiau kaip 43 suaugusiems asmenims. 1,6–2 m gylyje atidengti mūrinių konstrukcijų paviršiai. Panaudojus šiuos mūrus kaip atskaitos taškus, perkasa suskirstyta į 5 plotus.

3,65 m ilgio ir 2,8–3,7 m pločio ***plotas 1*** yra perkasos R dalyje, prie įėjimo į bažnyčios rūsį. Jo Š sienelė jungiasi su 1994 m. archeologinių tyrimų plotu. Kasta iki projektinio 1,6 m gylio. Paviršiuje fiksuotas suplūktas 40–50 cm storio tamsiai pilkos žemės ir statybinių griuvenų sluoksnis. Po juo aptiktas 20 cm storio juodos žemės, permaišytos su smulkiomis griuvenomis ir žmonių kaulais, sluoksnis. 0,9–1 m gylyje nuo dabartinio kiemo paviršiaus pasiektas pilkos žemės, smėlio, smulkių griuvenų sluoksnis. Jame aptikti žmonių kaulai, tačiau nesuardytų kapų nerasta.

Plotas 2 (9x3,7 m) tyrinėtas į V nuo ploto 1. Ploto Š sienelė jungiasi su 1994 m. archeologinių tyrimų perkasa. Didžiąją ploto dalį užima atkastos mūrinės konstrukcijos. Ploto R dalyje 1,2–1,6 m gylyje atkastas plytų–akmenų mūras, orientuotas Š–P kryptimi, statmenas bažnyčios P fasadui. Mūro plotis 1,5 m. Naudotos 30x?x7; ?x13,5x7, 29x16x8 cm matmenų rusvos ir raudonos spalvos plytos bei įvairaus dydžio lauko rieduliai. Pamatas tęsiasi toliau į P pusę už tirto ploto ribų.

6 m į V nuo šio pamato atkastas ta pačia kryptimi orientuotas 1,25 m pločio mūras. Sienos paviršius atidengtas 1,5–1,7 m gylyje (H_{abs} 111,25–111,04 m). Siena mūryta iš stambių akmenų (80x40, 50x50, 30x40 cm), tarpuose dedant pusplytes ar plytų duženas. Iš R pusės mūras atkastas apie 1 m aukščiu.

R ir V mūrus jungė tarp jų esantis P 1,5–1,6 m pločio plytų–akmenų mūras, lygiagretus bažnyčios P fasado sienai. Mūro paviršius atkastas 1,83–2,05 m gylyje. Kampe prie R ir P mūrų atkastas suformuotas nusileidimas žemyn, kaip spėjama – į rūsį (2 pav.). Prie P sie-

4 pav. Kapas 1 plote 3. R. Žukovskio nuotr.

Fig. 4. Grave 1 in area 3.

nos primūrytas 50 cm pločio ir apie 2 m ilgio plytų–akmenų mūras, kurio paviršiuje yra 80x40 cm dydžio ir 50 cm gylio neaiškios paskirties įdubimas. 1 m į Š nuo šio mūro atkastas kitas ta pačia R–V kryptimi orientuoto mūro fragmentas, kurio ilgis 1,8 m. Mūro V dalis apardyta. Tarpe tarp mūrų kasta tamsiai pilka žemė su smulkiomis griuvenomis, degėsiais ir molio trupiniais. Prie R sienos, 84 cm gylyje nuo mūrų paviršiaus (H_{abs} 110,16 m) atkastas didelis akmuo (iš mūro išsikišusi dalis 70x20 cm). Žemiau (H_{abs} 109,83 m) buvo dar vienas 70x60x50 cm dydžio akmuo. Akmenys veikiausiai buvo laiptų pakopos.

Aptikto statinio R ir V mūrai yra bažnyčios kolonų ašyse 4–5. Jie priskiriami II bažnyčios statybos etapui, kai pirminė ketvirtinė bažnyčia pradėjo plėstis pristatant šonines koplyčias. Kartu su P mūru jie sudaro XVI a. suformuotą rūsio erdvę. Architektės D. Kazlauskienės manymu, atidengti mūrai yra koplyčios sienos. 1994 m. tyrinėjimų metu prie bažnyčios P fasado aptikti mūrai veikiausiai taip pat sietini su šia koplyčia. Koplyčios plotis R–V kryptimi 8,7 m (3 pav.). Visas jos dydis Š–P kryptimi nenustatytas, kadangi R pamatas tęsiasi toliau už perkasos ribų.

Rūsio viduje kasta iki 3,6 m (H_{abs} 109,38 m) gylio, įžemis nepasiektas. Iki 1,6 m buvo kasamas tamsiai pilkos žemės ir statybinių griuvenų sluoksnis, palaipsniui žemėjantis R link, kur ties suformuotu nusileidimu į rūsį jo apačia pasiekta 3,2 m gylyje. Šiame sluoksnyje aptikti negausūs archeologiniai radiniai: XVII a. molinė pypkė, olandiško tipo molinis pypkės kandiklis, XVII–XIX a. keramikos šukės, plokštinių XVI a. II pusės – XVII a. koklių fragmentai. Surinkti žmonių kaulai priklausė ne mažiau kaip 9 suaugusiems asmenims ir 1 vaikui.

Po šiuo sluoksniu kastas griuvenų, kalkių skiedinio ir smulkaus žvyro sluoksnis. Prie rūsio Š sienelės 3,35 m gylyje aptiktas *kapas 3*. Jame sumaišyti ne mažiau kaip 4 individų palaikai. Viršutinis skeletas gulėjo galva į R. Mirusysis paguldytas ant pilvo, kojos ištiestos, šiek tiek sulenktos per kelius, rankos priglaustos prie šonų. Mirusieji veikiausiai pernešti čia iš kitos vietos, dar pilnai nesuirę. Tokiame pat gylyje prie V pamato aptikta dar viena kaulų sąvarta, sąlyginai įvardyta kaip *kapas 8*. Jame buvo ne mažiau kaip 4 suaugusiųjų ir 2 vaikų kaulai.

Plotas 3 (6,6x2,5–2,7 m) kastas į V nuo plote 2 atkastos koplyčios V pamato. Paviršiuje buvo suplūktas 40–60 cm storio juodos žemės, griuvenų, statybinių ir buitinių šiukšlių sluoksnis, po kuriuo giliau kastas pilkos ir tamsiai pilkos žemės sluoksnis. Jame daug

stambių ir smulkių griuvenų, kalkių skiedinio, molio trupinių. Šiame sluoksnyje randama ir žmonių kaulų bei jų fragmentų. Sluoksnio storis siekia 0,7–1,2 m. Jo apačioje 1,2 m gylyje (H_{abs} 111,50 m) perkasos Š sienelėje aptikta 1,25 m ilgio plytų eilė, kurią sudaro 26x15x 6 cm dydžio plytos suglaustos šonais, sudėtos viename lygyje. Galbūt tai grindinio ar grindų liekanos?

1,3–1,8 m gylyje (H_{abs} 111,00–111,50 m) nuo dabartinio kiemo paviršiaus pasiektas maišytas smėlio ir pilkos žemės sluoksnis. Jame aptikti žmonių kaulai iš suardytų kapų, priklausę ne mažiau kaip 8 suaugusiems asmenims ir 2 vaikams. Surasti negausūs radiniai: geležinė bato pasagėlė, geležinės vinys, XVII–XVIII a. keramikos, koklio fragmentai. Aptikti 2 nesuardyti griautiniai kapai. *Kapas 1* atkastas 1,75 m gylyje. Daugiau kaip 40 m. vyro skeletas galva orientuotas V kryptimi, aptiktas prie pat plote 4 atkasto pamato (4 pav.). Virš skeleto aptiktas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Zigmanto Vazos dvidenaris. Sunku nustatyti, ar moneta tikrai priklausė minėtam kapui. Dar viena moneta (Zigmanto Vazos šilingas) surasta šalia kapo 1, į V nuo jo. Perkasos Š sienelės pjūvyje 1,8 m gylyje (H_{abs} 110,98 m) aptiktas 8–10 m. vaiko skeletas, palaidotas galva į V, be įkapių (*kapas 2*).

Perkasos R dalyje projektiniame 2–2,2 m gylyje kasant maišytą smėlio sluoksnį, aptikti kelių duobių (kapų) kontūrai. Duobės nebuvo tiriamos. Kadangi plote 3 įžemis nepasiektas, didelė tikimybė, kad giliau yra daugiau nesuardytų kapų. Aptikti kapai 1–2 datuojami ne vėliau kaip XVI a. pabaiga – XVII a. I puse.

Plotas 4 (12x3,1–3,7 m) kastas į V nuo ploto 3. Ploto R dalyje 1,6–1,8 m gylyje atkas-

5 pav. Žmonių kaulais užverstas įėjimas į gotikinį rūsį plote 4 iš Š. R. Žukovskio nuotr.

Fig. 5. The entrance, filled with human bones, to the Gothic basement in area 4, as seen from the N.

6 pav. Įėjimo į rūsį laiptai ir gotikinė arka plote 4 iš R. R. Žukovskio nuotr.

Fig. 6. The basement's entrance stairs and the Gothic arch in area 4, as seen from the E.

tas Š–P kryptimi orientuotas plytų–akmenų mūras. Jo plotis siekia 1,6 m. Gotikinis XV a. mūras yra bažnyčios kolonų ašyje 3, mūrytas iš stambių (50x70, 50x45 cm) lauko riedulių ir raudonos spalvos plytų (15x8,5, 15x8, 16x7, 14,5x7,5 cm). Ploto V dalyje 1–1,3 m gylyje atkasta mūrinė keturkampė konstrukcija. Jos viduje suversti žmonių kaulai. Konstrukcijos R sienos, orientuotos Š–P kryptimi, plotis 1,6 m, atkastos dalies ilgis 2,7 m. Mūras tęsiasi toliau P kryptimi už tirto ploto ribų. Kasant giliau mūre aptikta arkutė. Jos lenkimo forma būdinga ankstyvajai gotikinei lenkimo formai. Po arka esanti erdvė užpildyta žmonių kaulais.

Siena yra bažnyčios kolonų ašyje 2. Kartu su mūru ašyje 3 jos apglėbia bažnyčios P navoje užmūrytą buvusią angą – jungtį su vienuolyno pastatu. Bažnyčios fasado antro aukšto lygyje atlikti zondažai patvirtina bažnyčios P pusėje buvusią galeriją arba koplyčią.

Atkasta plytų mūro keturkampė konstrukcija yra 2,3x2,5 m dydžio. P siena 50 cm pločio, V – 80 cm. Š sienos plotis nenustatytas. Tarp šių sienų esanti 1,3x1,4 m dydžio erdvė užpildyta žmonių kaulais (5 pav.). Surinkti kaulai priklausė ne mažiau kaip 131 suaugusiam asmeniui ir 10 vaikų. Žmonių kaulai čia pernešti iš suardytų kapų, aptiktų bažnyčios rūsiuose ir šventoriuje. Tarp kaulų surasti archeologiniai radiniai: Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro denarai, žalvarinė plokštelė augaliniu ornamentu (karsto puošybos detalė); XVI–XVII a. keramikos, plokštinio koklio fragmentai.

Po žmonių kaulais aptikti laiptai, kuriais pro gotikinę 0,9x1,15 m dydžio arkutę buvo patenkama į rūsio patalpą (6 pav.). Dvi laiptų pakopos mūrytos iš briauna dėtų plytų. Plytos gelsvos, rusvos spalvos, su braukomis, 32x16x7, ?x14x7 cm dydžio. Laiptų apačioje plytos sudėtos plokštuma (7 pav.).

Ploto Š dalyje atkastas akmenų–plytų mūras, lygiagretus bažnyčios P fasadui. Jo paviršius aptiktas 1,45–1,77 m gylyje. 2,3 m gylyje (H_{abs} 110,59 m) prie šio pamato atkasta barokinio mūro (XVIII a.) cilindrinio skliauto lentyna su jo lenkimo pradžia. Plytos 28x13,5x 7,5; 29x14,5x8,5 cm.

Rūsio su cilindriniu skliautu, orientuoto R–V kryptimi, ilgis – 6 m. Jo plotis nenustatytas, kadangi rūsio P siena atsiduria už perkasos ribų. Rūsio viduje buvo kasama iki 2,85 m gylio (H_{abs} 109,94 m). Pamatų apačia ir įžemis nepasiekti. Iki 2–2,3 m gylio kastas tamsiai pilkos, juodos žemės, griuvenų, šiukšlių sluoksnis, giliau po kuriuo buvo statybinių griuvenų

7 pav. Įėjimas į rūsio patalpą plote 4 su iš gotikinių plytų suformuotomis pakopomis iš P. R. Žukovskio nuotr.

Fig. 7. The entrance, with Gothic brick steps, to the basement in area 4, as seen from the S.

8 pav. Kapai 4–7 ploto 5 R dalyje iš P. R. Žukovskio nuotr.

Fig. 8. Graves 4–7 in the E part of area 5, as seen from the S.

sluoksnis. Jame aptiktas biloninis smeigtukas; kelios buitinės keramikos šukės (tarp jų Reino keramikos bokalo fragmentas su antropomorfinio – zoomorfinio ornamento motyvais). Rūsio viduje aptikta žmonių kaulų ir jų fragmentų iš suardytų kapų. Jie priklausė ne mažiau kaip 74 suaugusiems ir 5 vaikams. Plote aptikti gotikiniai mūrai yra koplyčios su rūsiu ar bažnyčią ir vienuolyną jungusios galerijos liekanos.

Plotas 5 (10x2,8–1,8 m) tirtas perkasos V dalyje, tarp plote 4 aptikto gotikinio rūsio ir kanalizacijos šulinio. Tyrimų metu kasta iki 2,3 m gylio. Šalia laiptinės į gotikinį rūsį mūrą 2,1 m gylyje plote aptikti 4 griautiniai kapai (*kapai 4–7*) (8 pav.). Skeletai gulėjo vienas greta kito, vienodame gylyje, tad galėjo būti palaidoti vienu metu. Mirusieji guldyti galva į V. Jokių įkapių kapuose nerasta. Spėjama, jog tai XVI–XVII a. kapai. Tikėtina, jog giliau yra daugiau nesuardytų kapų.

9 pav. Ties bažnyčios PV kontraforsu plote 5 aptikta žmonių kaulų sąvarta. R. Žukovskio nuotr.

Fig. 9. The pile of human bones discovered in area 5 at the church's SW buttress.

2,7 m į V nuo gotikinio rūsio laiptinės, ties bažnyčios PV kontraforsu 1,6 m gylyje aptikta dar viena kaulų sąvarta (9 pav.). Ji tęsėsi iki 2 m gylio ir buvo apie 5 m ilgio plote. Kaulai priklausė ne mažiau kaip 94 suaugusiems asmenims ir 12 vaikų. Daugelis kaulų labai suskaldyti, sulaužyti ir sutrupinti, veikiausiai supilti į griovį ar duobę žemės kasimo darbų metu. Tarp kaulų aptiktas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro denaras, skaros ar galvos apdangalo fragmentas (iš siūlų pintas tinklelis su smulkiomis žalvarinėmis įvijomis).

Prie bažnyčios PV kontraforso atkastas pamatinės dalies fragmentas. Fragmento plotis 80 cm, o nuo bažnyčios P fasado jis išsikiša 1,7 m. Mūro paviršius pasiektas 1–1,2 m gylyje.

The Church of the Assumption (Franciscan) in Vilnius

In 2010, an excavation (a total of 120 m^2) was conducted on the grounds of the Church of the Assumption (Franciscan) (Trakų St. 9/1, Vilnius) (Fig. 1). The 1.5–1.6 m thick masonry walls of a Gothic 15th–16th-century building, probably an enlargement of the chapels attached to the side of the church (Figs. 2–3), were discovered in area 2. The N – S wall matched the axis of the church's columns. The structure was 8.7 m long E – W.

A 15th–16th-century basement wall with a fragment of an 18th-century cylindrical vault (Fig. 4) was unearthed in area 4. The basement room was 6 m long. An arch in the basement's W wall led to the basement entrance with Gothic brick stairs (Fig. 6). The basement's E and W walls, like in area 2, coincide with the axis of the church's columns. The discovered walls belonged to a chapel attached to the church's S wall or to the gallery that connected the church to the monastery.

Eight inhumations were discovered in areas 2, 3, and 5 (Fig. 7). The individuals lay with their heads to the W and without grave goods. Coins discovered near burial 1 (a Lithuanian double denar and a shilling from the reign of Grand Duke Sigismund III Vasa) allow the conjecture to be made that the burials are no later than the second half of the 16th–17th century.

A large quantity of human bones and bone fragments from destroyed burials was discovered. The collected bones belonged to at least 359 adults and 32 subadults. The discovered female and subadult bones allow the conclusion to be drawn that not just monks but also city residents were buried on the church's grounds.